

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ*

Σ' αὐτήν τὴν ἔρευνα, οἱ ἔννοιες τῆς ἐξουσίας, τοῦ ἐξαναγκασμοῦ (coercition) καὶ τῆς νομιμότητας εἶναι ἀπαραίτητες καὶ συνδεδεμένες μεταξὺ τους. Σὲ τί καὶ γιατί εἶναι θεμελιακές; Κατὰ τὸν Hume, ἡ ἐξουσία εἶναι μόνο μιὰ ὑποκειμενικὴ κατηγορία· δὲν εἶναι ἓνα δεδομένο, ἀλλὰ μιὰ ὑπόθεση ποὺ πρέπει νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ. Δὲν εἶναι μιὰ ιδιότητα σύμφυτη στὰ ἄτομα, ἀλλὰ ἐμφανίζεται μὲ μιὰν ὄψη βασικὰ τελεολογικὴ — τὴν ἰκανότητά της νὰ ἐπιφέρει, ἀπὸ μόνη της, ἀποτελέσματα στὰ πρόσωπα καὶ στὰ πράγματα. Ἄλλωστε ἐκεῖνο ποὺ γενικὰ τὴν ὀρίζει εἶναι ἡ ἀποτελεσματικότητά της. Ὁ M. G. Smith ἀποσαφηνίζει ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι ἡ ἰκανότητα τοῦ νὰ δρᾷ κανεὶς οὐσιαστικὰ πάνω στὰ πρόσωπα καὶ στὰ πράγματα, χρησιμοποιώντας μιὰ σειρά ἀπὸ μέσα ποὺ πηγαίνουν ἀπὸ τὴν πειθὴ ὡς τὸν ἐξαναγκασμό. Γιὰ τὸν J. Beattie, ἡ ἐξουσία εἶναι μιὰ ιδιαίτερη κατηγορία τῶν κοινωνικῶν σχέσεων· ἐνέχει τὴ δυνατότητα τοῦ καταναγκασμοῦ τῶν ἄλλων μέσα στὸ τάδε ἢ στὸ δεῖνα σύστημα σχέσεων μεταξὺ ἀτόμων καὶ μεταξὺ ομάδων. Ἐπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ὁ J. Beattie ἀκολουθεῖ τὸν Max Weber, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἐξουσία εἶναι ἡ δυνατότητα ποὺ δίνεται σὲ ἓναν αὐτουργό, μέσα στὸ πλαίσιο μιᾶς καθορισμένης κοινωνικῆς σχέσης, νὰ τὴν κατευθύνει σύμφωνα μὲ τὸ θέλημά του.

Πράγματι ἡ ἐξουσία — ὅποιες κι ἂν εἶναι οἱ μορφές ποὺ προσδιορίζουν τὴ χρήση της — ἀναγνωρίζεται σὲ κάθε ἀνθρώπινη κοινωνία, ἀκόμα καὶ τὴν πιὸ ὑποτυπώδη. Στὸ βαθμὸ ποὺ τὴν ἐξουσία τὴν ἀποκαλύπτουν τὰ ἀποτελέσματά της, ἐπιβάλλεται νὰ τὰ ἐξετάσουμε πρὶν ἀκόμα ἀντιμετωπίσουμε τὶς ὄψεις καὶ τὰ χαρακτηριστικά της. Ἡ ἐξουσία εἶναι πάντα στὴν ὑπηρεσία μιᾶς κοινωνικῆς δομῆς ἢ ὁποῖα δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθεῖ μόνο μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ ἐθίμου καὶ τοῦ νόμου, μὲ ἓνα εἶδος αὐτόματης συμμόρφωσης στοὺς κανόνες. Ὅπως εὐστοχα τὸ ἐπισήμανε ἡ Lucy Maig «δὲν ὑπάρχει κοινωνία ὅπου οἱ κανόνες νὰ τηροῦνται αὐτόματα». Ἐξάλλου, κάθε κοινωνία πραγματοποιεῖ μιὰ κατὰ προσέγγιση ἰσορροπία, κάθε κοινωνία εἶναι εὐπρόσβλητη. Οἱ ἀνθρωπολόγοι, ποὺ ἔχουν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς προκαταλήψεις περὶ τοῦ «ἀμετάβλητου», ἀναγνωρίζουν αὐτὴ τὴ δυνητικὴ ἀστάθεια, ἀκόμα καὶ σὲ ἓνα «ἀρχαϊκὸ» περιβάλλον. Ἡ λειτουργία λοιπὸν τῆς ἐξουσίας εἶναι νὰ ὑπερασπίζει τὴν κοινωνία ἀπέναντι στὶς ἴδιες της τὶς ἀδυναμίες, νὰ τὴν

*Georges Balandier, *Anthropologie politique*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1967, (Κεφ. 2ο, «Domaine du politique», 3ο μέρος).

κρατάει, μπορούμε νά ποῦμε, σέ «καλή κατάσταση»· καί, ἂν χρειάζεται, νά ἐπιτελεῖ τῖς προσαρμογές πού δέν ἀντιφάσκουν στίς βασικές ἀρχές της. Τέλος, ἀπό τή στιγμή πού οἱ κοινωνικές σχέσεις ξεπερνοῦν τῖς συγγενικές σχέσεις, ἕνας λίγο-πολύ ἐμφανῆς ἀνταγωνισμός παρεμβαίνει ἀνάμεσα στά ἄτομα καί στίς ομάδες, καθὼς τὸ κάθε ἄτομο ἢ ἡ κάθε ομάδα προσπαθοῦν νά κατευθύνουν τῖς ἀποφάσεις τοῦ συνόλου σύμφωνα μέ τὰ ἰδιαίτερά τους συμφέροντα. Συνεπῶς, ἡ (πολιτική) ἐξουσία ἐμφανίζεται σάν προϊόν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καί σάν μέσο συγκράτησής του.

Αὐτὲς οἱ ἀρχικὲς διαπιστώσεις συνεπάγονται ἕνα πρῶτο συμπέρασμα. Ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι σύμφυτη σέ *κάθε* κοινωνία: προκαλεῖ σεβασμὸ γιὰ τοὺς κανόνες πού θεμελιώνουν τὴν κοινωνία· τὴν προστατεύει ἀπὸ τῖς ἴδιες της τῖς ἀτέλειες· περιορίζει, μέσα στοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν ἀτόμων καί τῶν ομάδων. Αὐτὲς ἀκριβῶς οἱ συντηρητικὲς λειτουργίες εἶναι ἐκεῖνες πού λαμβάνονται γενικὰ ὑπόψη. Προσφεύγοντας σέ μιὰ συνθετικὴ διατύπωση, *θὰ ὀρίσουμε τὴν ἐξουσία, γιὰ κάθε κοινωνία, ὡς ἀπόρροια τῆς ἀνάγκης νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ ἐντροπία πού ἀπειλεῖ τὴν κοινωνία μέ ἀταξία* — ὅπως ἀπειλεῖ καί κάθε σύστημα. Αὐτὸ ὅμως δέν πρέπει νά μᾶς ὀδηγήσει στὸ συμπέρασμα πὼς τούτη ἢ ἄμυνα χρησιμοποιεῖ ἕνα καί μόνο μέσο — τὸν ἐξαναγκασμὸ — καί πὼς μπορεῖ νὰ ἐξασφαλιστεῖ μόνο ἀπὸ μιὰ σαφῶς διαφοροποιημένη κυβέρνηση. Χρειάζεται ἐπίσης νὰ ἀντιμετωπιστοῦν καί νὰ ληφθοῦν ὑπόψη ὅλοι οἱ μηχανισμοὶ πού συμβάλλουν στὴ διατήρηση ἢ τὴν ἀναδημιουργία τῆς ἐσωτερικῆς συνεργασίας. Οἱ ἱεροτελεστίες, οἱ τελετουργίες ἢ διαδικασίες πού ἐξασφαλίζουν μιὰ περιοδικὴ ἢ περιστασιακὴ ἀνανέωση τῆς κοινωνίας εἶναι ἀπ' αὐτὴν τὴν ἄποψη, στὸν ἴδιο βαθμὸ μέ τοὺς ἄρχοντες καί τὴ «γραφειοκρατία» τους, ὄργανα πολιτικῆς πράξης.

Μολονότι ἡ ἐξουσία ὑπακούει σέ *ἐσωτερικὸν* προσδιορισμοὺς, πού τὴν προβάλλουν ὡς ἀναγκαιότητα στὴν ὁποία ὑποτάσσεται κάθε κοινωνία, ἐμφανίζεται ἐπίσης ὡς ἀπόρροια μιᾶς *ἐξωτερικῆς* ἀναγκαιότητας. Κάθε ὀλικὴ κοινωνία βρίσκεται σέ σχέση μέ τὸν ἐξωτερικὸ τῆς κόσμου· βρίσκεται, ἄμεσα ἢ ἀπόμακρα, σέ σχέση μέ ἄλλες κοινωνίες πού τῖς θεωρεῖ ξένες ἢ ἐχθρικές, ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ἀσφάλεια καί τὴν κυριαρχία της. Σέ συνάρτηση πρὸς αὐτὴ τὴν ἐξωτερικὴ ἀπειλή, ὀδηγεῖται ὄχι μόνο στὴν ὀργάνωση τῆς ἄμυνας καί τῶν συμμαχιῶν της, ἀλλὰ καί στὴν ἐξαρση τῆς ἐνότητος, τῆς συνοχῆς καί τῶν διακριτικῶν γνωρισμάτων της. Ἡ ἐξουσία, πού εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ λόγους ἐσωτερικῆς τάξης τοὺς ὁποίους μόλις ἀναφέραμε, μορφοποιεῖται καί ἐνισχύεται κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ἐξωτερικῶν κινδύνων — πραγματικῶν ἢ καί ὑποθετικῶν. Ἡ ἐξουσία καί τὰ σύμβολα πού συνδέονται μ' αὐτὴν δίνουν ἔτσι στὴν κοινωνία τὰ μέσα γιὰ νὰ ἐδραιώσῃ τὴν ἐσωτερικὴ της συνοχὴ καί νὰ ἐκφράσῃ τὴν «προσωπικότητά» της, τὰ μέσα γιὰ νὰ τοποθετηθεῖ καί νὰ προστατευθεῖ ἀπέναντι σέ ὅ,τι τῆς εἶναι ξένο. Ὁ F. X. Sutton, στὴ μελέτη του γιὰ τῖς «πολιτικὲς παραστάσεις», ὑπογραμμίζει τὴ

σπουδαιότητα τῶν συμβόλων πού ἐξασφαλίζουν τή διαφοροποίηση τῆς κοινωνίας σέ σχέση πρὸς τὸν ἐξωτερικό της κόσμο, καθὼς καὶ τή διαφοροποίηση τῶν «ἀντιπροσωπευτικῶν» ομάδων καὶ ἀτόμων.

Σε ὀρισμένες περιστάσεις φαίνεται σαφέστατα αὐτὸ τὸ διπλὸ σύστημα σχέσεων, αὐτὴ ἢ διπλὴ ὄψη τῆς ἐξουσίας ἢ ὁποία πάντα κατευθύνεται καὶ πρὸς τὰ μέσα καὶ πρὸς τὰ ἔξω. Σε ἀρκετὲς κοινωνίες τοῦ τύπου τῆς πατριᾶς (clan), ὅπου ἡ ἐξουσία παραμένει ἓνα εἶδος διάχυτης ἐνέργειας, ἡ τάξη τῶν πολιτικῶν γεγονότων συλλαμβάνεται τόσο μὲ τὴν ἐξέταση τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων ὅσο καὶ μὲ τὴ μελέτη τῶν ἐσωτερικῶν σχέσεων. Ἐνα σχετικὸ παράδειγμα μᾶς δίνουν οἱ Νουέρ τοῦ ἀνατολικοῦ Σουδάν. Στὴν κοινωνία τους τὰ διάφορα ἐπίπεδα ἔκφρασης τοῦ πολιτικοῦ γεγονότος ὀρίζονται πρῶτα σύμφωνα μὲ τὸ χαρακτήρα πού ἔχουν οἱ ἐξωτερικὲς σχέσεις: ἐλεγχόμενη ἀντίθεση καὶ διαιτησία ἀνάμεσα στὰ σόγια πού συνδέονται ἀπὸ τὸ γενεαλογικὸ σύστημα, τὴ συγγένεια ἢ τὴν ἀγχιστεία· ἀντίθεση καὶ ρυθμιζόμενες ἐχθρότητες (πού ἔχουν ἀντικείμενο μόνο τὰ ζῶα) μέσα στὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων μεταξὺ φυλῶν· μόνιμη δυσπιστία ἀπέναντι στοὺς ξένους, τοὺς μὴ Νουέρ, καὶ πόλεμος τῶν Νουέρ ἐναντίον τους μὲ σκοπὸ νὰ πιάσουν αἰχμαλώτους καὶ νὰ πάρουν ζῶα καὶ γεννήματα. Σε κοινωνίες ἐνὸς ἄλλου τύπου, ὁ διπλὸς προσανατολισμὸς τῆς ἐξουσίας μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ μὲ μιὰ διπλὴ πόλωση. Ἐνα παράδειγμα (ἀπὸ τὴν Ἀφρική, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα ἄλλοῦ) συγκεκριμενοποιεῖ αὐτὴ τὴ διαπίστωση. Πρόκειται γιὰ τὴν παραδοσιακὴ ἀρχηγία τῆς φυλῆς στὴ χώρα τῶν Μπαμιλεκέ, στὸ δυτικὸ Καμερόν. Ἐκεῖ τὰ δύο δεσπύζοντα πρόσωπα εἶναι ὁ ἀρχηγὸς (fo) καὶ ὁ πρῶτος ἀξιωματοῦχος (kwiru) πού ἔχει τὸ ρόλο στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ. Ὁ πρῶτος παρουσιάζεται ὡς παράγοντας ἐνότητας, φύλακας τῆς κατεστημένης τάξης, μεσολαβητῆς καὶ συμφιλιωτῆς μὲ τοὺς προγόνους καὶ τὶς πιὸ σημαντικὲς θεότητες. Ὁ δεῦτερος στρέφεται περισσότερο πρὸς τὰ ἔξω, εἶναι ἐπιφορτισμένος νὰ προσέχει τὶς ἐξωτερικὲς ἀπειλὲς καὶ νὰ φροντίζει γιὰ τὴ συντήρηση τοῦ πολεμικοῦ δυναμικοῦ. Αὐτὲς οἱ δύο ἐξουσίες βρίσκονται κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ἀνταγωνισμὸ καὶ ἢ μία παίξει ἀπέναντι στὴν ἄλλη τὸ ρόλο ἀντίβαρου· ἀποτελοῦν τὰ δύο κέντρα τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Βλέπουμε, ἔτσι, πόσο στενὰ δεμένοι εἶναι οἱ ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ παράγοντες σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν προσδιορισμὸ καὶ τὴν ὀργάνωση τῆς ἐξουσίας.

Αὐτὴ ἡ ἀνάλυση θὰ ἔμενε ἐλλιπὴς ἂν δὲν λαβαίναμε ὑπόψη ἓναν τρίτον ὄρον: ἡ ἐξουσία — ὅσο διάχυτη κι ἂν εἶναι — ἐξυπονοεῖ μιὰν ἀσυμμετρία στὶς κοινωνικὲς σχέσεις. Ἄν οἱ σχέσεις αὐτὲς ἐδραιώνονταν στὴ βάση μιᾶς τέλειας ἀμοιβαιότητος, ἢ κοινωνικὴ ἰσορροπία θὰ ἦταν αὐτόματα καὶ ἡ ἐξουσία θὰ ἔσβηνε ἀναπότρεπτα. Ὅμως τίποτα ἀπ' αὐτὰ δὲν συμβαίνει. Καὶ μιὰ ἐντελῶς ὁμογενὴς κοινωνία, ὅπου οἱ ἀμοιβαῖες σχέσεις μεταξὺ ἀτόμων καὶ ομάδων θὰ ἐξάλειφαν κάθε ἀντίθεση καὶ κάθε τομὴ, φαίνεται νὰ εἶναι κάτι τὸ ἀδύνατον. Ἡ ἐξουσία δυναμώνει μὲ τὴν ὀξυνση τῶν ἀνισοτήτων, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὴν προϋπόθεση τῆς ἐμφάνισής της κατὰ τὸν ἴδιον λόγο

πού ή έξουσία ἀποτελεῖ τήν προϋπόθεση τῆς διατήρησής τους. Ἔτσι, τὸ παράδειγμα τῶν «πρωτόγονων» κοινωνιῶν πού χαρακτηρίστηκαν ἐξισωτικές ἀποκαλύπτει τὴ γενικότητα αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καί, συνάμα, τὴν πιὸ ἥπια μορφή του. Στὶς κοινωνίες αὐτὲς καθιερώνονται θέσεις ὑπεροχῆς καὶ ὑποταγῆς σύμφωνα μὲ τὸ φύλο, τὴν ἡλικία, τὴ γενεαλογικὴ κατάσταση, τὴν εἰδίκευση, τὶς προσωπικὲς ἰκανότητες. Ἄλλὰ ἐκεῖ πού βλέπουμε σαφέστατα τὸ συσχετισμὸ μεταξὺ τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν ἀσυμμετριῶν, πού παρουσιάζονται στὶς κοινωνικὲς σχέσεις, εἶναι οἱ κοινωνίες στὶς ὁποῖες οἱ ἀνισότητες καὶ οἱ ἱεραρχίες εἶναι ἐμφανεῖς, καὶ θυμίζουν ὑποτυπώδεις τάξεις («πρωτοτάξεις») ἢ κάστες.

Ἀντικρίσαμε ὡς τώρα τὴν πολιτικὴ ἐξουσία ὡς ἀναγκαιότητα, σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ τάξη τὴν ὁποία διατηρεῖ καὶ τὶς ἐξωτερικὲς σχέσεις τὶς ὁποῖες ἐλέγχει· τὴν ἀντιμετωπίσαμε ἐπίσης ὡς πρὸς τὴ σχέση της μὲ ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ ὄλων τῶν κοινωνικῶν δομῶν: τὴ λίγο-πολύ ἔντονη ἀσυμμετρία τους, τὴ μεταβλητὴ δυναμικότητα πού ἔχουν γιὰ ἀνισότητα. Θὰ πρέπει τώρα νὰ ἐξετάσουμε τὶς δύο κύριες ὀψεις της, τὴν ἱερότητα καὶ τὴν ἀμφισημία της.

Σὲ ὅλες τὶς κοινωνίες, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία ποτὲ δὲν χάνει ἐντελῶς τὸν ἱερό της χαρακτήρα. Καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ τὶς λεγόμενες παραδοσιακὲς κοινωνίες, ἡ σχέση μὲ τὸ ἱερό προβάλλει σὰν κάτι τὸ αὐτόδηλο. Εἴτε ὅμως εἶναι διακριτικὸ εἴτε ἐμφανές, τὸ ἱερό στοιχεῖο ὑπάρχει πάντα μέσα στὴν ἐξουσία. Μέσω τῆς ἐξουσίας ἡ κοινωνία συλλαμβάνεται ὡς ἐνότητα (ἢ πολιτικὴ ὀργάνωση εἰσάγει τὴν ὀλοποιοῦσα ἀρχή), τάξη καὶ μονιμότητα. Ἀντικρίζεται μὲ μιὰν ἐξιδανικευμένη μορφή, ὡς ἐγγύηση τῆς συλλογικῆς ἀσφάλειας καὶ ὡς καθαρὴ ἀντανάκλαση τοῦ ἐθίμου ἢ τοῦ νόμου· αἰσθητοποιεῖται μὲ τὴν ὄψη μιᾶς ὑπέρτατης καὶ καταναγκαστικῆς ἀξίας· ἔτσι γίνεται ἡ ὑλοποίηση μιᾶς ὑπέρβασης πού ἐπιβάλλεται στὰ ἄτομα καὶ στὶς ἐπιμέρους ομάδες. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξουσία, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπαναλάβουμε τὴν ἐπιχειρηματολογία πού χρησιμοποίησε ὁ Durkheim στὴ μελέτη του γιὰ τὶς στοιχειώδεις μορφὲς τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς. Ἡ σχέση τῆς ἐξουσίας μὲ τὴν κοινωνία δὲν εἶναι οὐσιαστικὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ σχέση πού ἀποκαθίσταται, κατὰ τὸν Durkheim, ἀνάμεσα στὸ αὐστραλιανὸ «τοτέμ» καὶ τὴν πατριὰ (clan). Καὶ ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι προφανῶς φορτισμένη μὲ ἱερότητα. Ἡ ἀνθρωπολογικὴ φιλολογία παραμένει σὲ μεγάλο βαθμὸ, καὶ συχνὰ ἀνεπίγνωστα, ἓνα εἶδος ἀπόδειξης αὐτοῦ τοῦ γεγονότος.¹

Ἡ ἀμφισημία τῆς ἐξουσίας δὲν εἶναι λιγότερο ἐκδηλῆ. Ἡ ἐξουσία ἐμφανίζεται σὰν μιὰ ἀναγκαιότητα σύμφυτη σὲ κάθε κοινωνικὴ συμβίωση, καὶ ἐκφράζει τὸν καταναγκασμὸ πού ἡ κοινωνικὴ συμβίωση ἀσκεῖ στὸ ἄτομο· εἶναι μάλιστα ἀκόμα πιὸ καταναγκαστικὴ γιὰτὶ κρύβει μέσα της ἓνα μόνιο ἱεροῦ στοιχείου. Ἄρα ἔχει μιὰ μεγάλη ἰκανότητα ἐξαναγκασμοῦ, τόσο μεγάλη ὥστε ἐκεῖνοι πού τὴν ὑφίστανται νὰ τὴν θεωροῦν ἐπικίνδυνη. Συνέπεια τοῦ παραπάνω εἶναι ὀρισμένες κοινωνίες νὰ διαθέτουν μιὰν ἐξουσία

στην όποία έχουν έξουδετερωθεϊ οί κίνδυνοι και οί άπειλές που περιέχει. "Όταν ό Ρ. Clastres εκθέτει τή «φιλοσοφία τής άρχηγίας τών φυλών στους Ίνδιάνους», δείχνει πώς έγινε αύτή ή έξουδετέρωση αναλύοντας τήν πολιτική όργάνωση ένός μεγάλου άριθμοϋ κοινωνιών τών Ίνδιάνων τής Άμερικής. Ή ένδιάθετη θεωρία αυτών τών κοινωνιών συνοψίζεται σε τρεις προτάσεις: ή έξουσία είναι, στην ούσία της, έξαναγκασμός· ή ύπέρβασή της άποτελεϊ για τήν όμάδα θανάσιμο κίνδυνο· ό άρχηγός έχει έπομένως τήν ύποχρέωση νά δείχνει, τήν κάθε στιγμή, ότι τó λειτούργημά του είναι άθώο.

Ή έξουσία είναι άναγκαία, κρατημένη όμως μέσα σε σαφή όρια. Άπαιτεί συναίνεση και κάποιαν άμοιβαιότητα. Αυτό τó άντιστάθμισμα συγκροτείται από ένα σύνολο ευθυνών και ύποχρεώσεων που διαφέρουν κατά πολύ από καθεστώς σε καθεστώς: ειρήνη και διαιτησία, προστασία τοϋ έθιμου και τοϋ νόμου, γενναιοδωρία, ευημερία τής χώρας και τών ανθρώπων, συμφωνία τών προγόνων και τών θεών, κλπ. Γενικότερα, θά μπορούσαμε νά ποϋμε ότι ή έξουσία πρέπει νά δικαιώνεται διατηρώντας μιá κατάσταση συλλογικής ασφάλειας και ευημερίας. Αυτό είναι τó τίμημα που πρέπει νά καταβάλουν εκείνοι που τή διακατέχουν· ένα τίμημα που δέν καταβάλλεται ποτέ στο άρτιο.

"Όσο για τή συναίνεση, έξυπονοεϊ συνάμα μιάν άρχή (τή νομιμότητα) και κάποιους μηχανισμούς (αυτούς που περιστέλλουν τις καταχρήσεις τής έξουσίας). Στην πολιτική κοινωνιολογία τοϋ Max Weber ή νομιμότητα είναι μιá από τις βασικές κατηγορίες. Ό Max Weber παρατηρεϊ πώς καμιá κυριαρχία δέν άρκεϊται στην άπλή ύπακοή, αλλά επιζητεϊ νά μεταβάλει τήν πειθαρχία σε προσχώρηση στην άλήθεια τήν όποία εκπροσωπεϊ — ή που ισχυρίζεται πώς εκπροσωπεϊ. Καθιερώνει μιá τυπολογία που διακρίνει τους (ιδεατούς) τύπους τής νόμιμης κυριαρχίας: τή νόμιμη κυριαρχία που ό χαρακτήρας της είναι όρθολογικός· τήν παραδοσιακή κυριαρχία που έχει ως βάση τήν πίστη στον ίερό χαρακτήρα τών παραδόσεων και στη νομιμότητα τής έξουσίας που διακατέχεται σύμφωνα με τά έθιμα· τή χαρισματική κυριαρχία που ό χαρακτήρας της είναι συγκινησιακός και ή όποία προϋποθέτει τήν παροχή πλήρους έμπιστοσύνης σε έναν έξαιρετικό άνθρωπο, λόγω τής αγιότητάς του, τοϋ ήρωϊσμοϋ του, ή τής παραδειγματικής προσωπικότητάς του. "Όλη ή πολιτική κοινωνιολογία τοϋ Max Weber είναι μιá άνάπτυξη που έχει ως άφετηρία αυτούς τους τρεις τρόπους νομιμοποίησης τής σχέσης προσταγής και ύπακοής.² Ή κοινωνιολογία αύτή ένέπνευσε τή θεωρητική πορεία άρκετων άνθρωπολόγων. Ό J. Beattie ξεχωρίζει τήν έξουσία — στην άπόλυτη έννοια τοϋ όρου — από τήν πολιτική αυθεντία. "Αν ή τελευταία έξυπονοεϊ σαφώς τή «δημόσια άναγνώριση» και τήν «άποδοχή», και οί δύο προϋποθέτουν τή νομιμότητα που πρέπει νά θεωρεϊται τó θεωρητικό κριτήριο τής αυθεντίας. Άπό δώ προκύπτει ένας όρισμός που τονίζει και τις δύο αυτές όψεις: «Ή αυθεντία μπορεί νά όριστεϊ ως τó δικαίωμα που παρέχεται σε ένα πρόσωπο ή σε μιάν όμάδα, με τή συναίνεση τής κοινωνίας, νά παίρ-

νει αποφάσεις, να εκδίδει διαταγές και να επιβάλλει κυρώσεις σε θέματα που αφορούν τα άλλα μέλη της κοινωνίας»³.

Ο Raymond Firth, σε μιά από τις μελέτες που έχει αφιερώσει στους Τικόπια της Πολυνησίας, εξετάζει με μεγάλη προσοχή το πρόβλημα της «συγκατάθεσης» και τις επιπτώσεις της «κοινής γνώμης» (*Essays on Social Organisation and Values*, 1964). Μας υπενθυμίζει ότι η εξουσία δεν μπορεί να είναι έντελως αυταρχική. Η εξουσία αναζητεί και λαβαίνει κάποια προσχώρηση σε κυμαινόμενο βαθμό από μέρους των κυβερνωμένων, είτε λόγω της απάθειας που δημιουργεί ή συνήθεια, είτε λόγω της ανικανότητας να συλλάβουν μιά εναλλακτική λύση, είτε λόγω της αποδοχής όρισμένων κοινών αξιών που θεωρούνται απόλυτες. Όπωςδήποτε όμως, οι κυβερνώμενοι επιβάλλουν περιορισμούς στην εξουσία: προσπαθούν να την κρατήσουν μέσα σε όρισμένα όρια, προσφεύγοντας στους «τυπικούς θεσμούς» (συμβούλια ή ομάδες γερόντων που όρίζονται από τις πατριές [clans]) και στους «άτυπους μηχανισμούς» (διαδόσεις και κοινή γνώμη). Έτσι ξαναβρίσκουμε την άμφισημία που ήδη αναφέραμε: η εξουσία τείνει να αναπτυχθεί ως σχέση κυριαρχίας, αλλά η συναίνεση που την καθιστά νόμιμη τείνει να περιστείλει την επιβολή της. Αυτές οι αντίθετες κινήσεις εξηγούν γιατί «σε κανένα πολιτικό σύστημα δεν μπορεί να υπάρξει ισορροπία». Καθώς υπογραμμίζει ο R. Firth: «Έχουμε πάλι και έχουμε συμμαχίες: έχουμε σεβασμό του ύπαρκτου συστήματος και επιθυμία αλλαγής του: έχουμε υπακοή στον ηθικό νόμο και προσπάθεια καταστρατήγησής του, ή επανερμηνείας του για μερικότερα όφελη». Αντίθετα από την έγελιανή έρμηνεία, η πολιτική δεν πραγματοποιεί αναγκαία το ξεπέραςμα των μερικοτήτων και των επιμέρους συμφερόντων.

Η άμφισημία είναι λοιπόν βασικό γνώρισμα της εξουσίας. Στο μέτρο που στηρίζεται σε μιά λίγο-πολύ έντονη κοινωνική ανισότητα, στο μέτρο που εξασφαλίζει προνόμια στους διακατόχους της, υπόκειται πάντα, μολονότι σε κυμαινόμενους βαθμούς, σε άμφισβήτηση. Είναι ταυτόχρονα αποδεκτή (ως έγγύηση της τάξης και της ασφάλειας), σεβαστή (λόγω του ίεροϋ στοιχείου που έμπεριέχει) και άμφισβητούμενη (γιατί δικαιώνει και διατηρεί την ανισότητα). Όλα τα πολιτικά καθεστώτα εκδηλώνουν αυτή την άμφισημία, είτε συμμορφώνονται προς την παράδοση, είτε προς τη γραφειοκρατική όρθολογικότητα. Στις αφρικανικές κοινωνίες όπου δεν υπάρχει συγκεντροποίηση της εξουσίας — λόγου χάρη στις κοινωνίες των Φάνγκ και των γειτονικών τους λαών στο Γκαμπόν και το Κονγκό — οι επανορθωτικοί μηχανισμοί, που λειτουργούν καταχθόνια, απειλούν με θάνατο όποιον κάνει κατάχρηση της αυθεντίας ή του πλούτου του. Σε όρισμένα παραδοσιακά κράτη της Μαύρης Άφρικής, οι εντάσεις που απορρέουν από την ανισότητα των συνθηκών λύνονται σε καθορισμένες περιστάσεις — και τότε, φαίνεται, οι κοινωνικές σχέσεις μονομιᾶς και προσωρινά αντιστρέφονται. Άλλά αυτή η αντιστροφή είναι έλεγχόμενη: είναι πάντα όργανω-

μένη μέσα στο πλαίσιο τῶν κατάλληλων ἱεροτελεστιῶν, πού μποροῦμε νὰ τὶς ὀνομάσουμε, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση τοῦ Max Gluckman, *ἱεροτελεστίες ἀνταρσίας*. Ἡ ὑπέρτατη πανουργία τῆς ἐξουσίας εἶναι ὅτι ἐπιτρέπει νὰ ἀμφισβητεῖται *ἱεροτελεστικά* γιὰ νὰ στερεωθεῖ ἀποτελεσματικότερα.

Σημειώσεις

1. Βλ. τὸ πέμπτο κεφάλαιο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, «Θρησκεία καὶ ἐξουσία».
2. Βλ. τὴ σχετικὴ παρουσίαση τοῦ J. Freund στὸ βιβλίο του *La sociologie politique de Max Weber*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1966.
3. J. Beattie, «Checks on the abuse of political power in some African states», στὸ *Sociologus*, 9, 2, 1959.